

ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

С. В. Степаненко, проф.,
проректор з науково-педагогічної роботи

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ ОСВІТІ: ЗМІНИ В СТРУКТУРІ СИСТЕМИ ОСВІТИ

[Metadata, citation and simi](#)

ory of Vadym Hetman Kyiv National Economic University

ми освіти, розв'язання яких розглядається всіма країнами світу в якості основи соціально-економічного процвітання, запоруки демократизації суспільного життя, фундаменту для духовного та фізичного розвитку особистості кожної людини. Розв'язання цих проблем передбачає якісну трансформацію системи освіти, використання принципово нових теоретичних підходів та концептуальних ідей, що може бути досягнуто лише шляхом інноваційної перебудови освітньої діяльності.

Досягнення якісно нових результатів освітньої діяльності передбачає запровадження системних змін у сфері вищої професійної освіти, комплексне розв'язання навчальних проблем як на державному, галузевому рівнях, так і в навчальних закладах. Складність проблем, що потребують розв'язання, вимагає скоординованої роботи всіх суб'єктів освіти — студентів, викладачів та адміністративних органів різних рівнів, що відповідають за її організацію.

Інноваційні заходи спираються на переосмислені цілі, передбачають використання нових засобів та відповідні показники освітньої діяльності. Інновації розповсюджуються на структуру систем освіти, адміністрування освітніх процесів, застосування новітніх технологій, форм, методів та методик навчання.

I.

Висвітлення ключових проблем функціонування системи вищої економічної освіти, усвідомлення освітянською громадськістю необхідності суттєвих змін є передумовою розгортання інно-

ваційної освітньої діяльності. Виключного значення набуває зміна відношення викладачів та адміністративних ланок до запровадження нововведень, адже часто і справедливо наголошується на здоровій «консервативності» цієї сфери суспільного життя, якій непритаманні різкі та масштабні зміни. В зв'язку з цим важливим є розуміння усіма учасниками освітньої діяльності унікальності періоду, який нині переживає суспільство і вища школа, об'єктивності прискореного запровадження змін.

Необхідність інновацій у системі освіти обумовлена низкою об'єктивних обставин. По-перше, провідні країни світу вступили на етап інноваційного розвитку, набувають рис глобального інноваційного суспільства. Пізнання його природи та наслідків для розвитку людства потребує спеціального дослідження. Тут важливо коротко назвати лише його окремі особливості, що мають безпосереднє відношення до заявленої теми.

Серед них — постійно наростаючі бурхливі зміни в усіх сферах суспільного життя, посилення динамізму суспільних процесів, поглиблення взаємозалежності людей, організацій, всіх сфер суспільно життя тощо. Рівень інтегрованості суспільства в національному та глобальному масштабах постійно зростає. Підвищується роль та мобільність людей, капіталу, інформації, що призводить до появи економіки знань. Інвестиції у знання (науку та освіту) стають передумовою розвитку інноваційного суспільства та передбачають якісно нові засади їх організації.

По-друге, інноваційна перебудова освіти відкриває шлях для органічного поєднання національних традицій та надбань світової теорії та практики освітянської діяльності, входження в світовий освітянський простір. Мова йде про перегляд широко розповсюджених поглядів на освіту як на важливу складову набуття креативності власника диплому, як на період, що забезпечує людину знаннями на все життя, як на статусне явище. В той же час необхідно зберегти і надати нові перспективи для утвердження традиційних для нашого суспільства устремлінь до знань, пріоритетності освіти над іншими видами суспільної діяльності. Освіта повинна перемагти в конкурентній боротьбі з бізнесом за молодь.

Нагальним є використання світового досвіду по застосуванню для організації освіти принципів системності, процесного підходу, розгляд її як об'єкту, що постійно розвивається. Фактично, йдеться про нові концептуальні підходи в організації освітньої діяльності, що несе в собі інноватика в освіті.

По-третє, докорінно змінилися вимоги до підготовки центральної фігури суспільних, у т. ч. й економічних, процесів — людини.

Лише інноваційні перетворення в освіті дозволяють скоротити розрив між наукою і освітою з однієї сторони та практикою — з іншої. В результаті диференціації наук кожна людина отримує переважно часткові (несистемні) знання, що звужує можливості її професійної діяльності. Жорстка прив'язка освіти до окремих спеціальностей, слабкі міжпредметні зв'язки, обмеженість знань виключно професійною сферою майбутньої діяльності стають бар'єром у мобільності випускників університетів, звужують можливості їх реагування на бурхливі зміни, що постійно відбувається у інноваційному суспільстві. Після переходу до рівневої системи освіти нагальними стають подальші зміни в структурі освіти пов'язані з підготовкою до об'єднання близьких спеціальностей та поступовою відмовою від спеціальностей у майбутньому.

По-четверте, існуюча система освіти має ряд структурних недоліків, що суттєво впливають на становлення інноваційного суспільства. Вони пов'язані зі статусом і направленістю поведінки основних суб'єктів освітньої діяльності — студентів, викладачів та адміністрації навчальних закладів. Їх діяльності притаманні невисокий рівень суспільної відповідальності та морально-етичних норм, що у вільному та демократичному суспільстві відіграють вирішальну роль по забезпеченню єдності суспільства, створенню взаємосприятливих умов для гармонічного і комфортного життя кожного.

Так, навчально-виховний процес нині не має дієвих важелів, направлених на недопущення егоцентричності та бездуховності студентів, формального відношення до навчання і відповідальності за власне майбутнє та майбутнє своїх близьких і суспільства патріотизму і солідарності у досягненні благородних цілей. Для викладачів вкрай важливим є усвідомлення необхідності зміни власної ролі в якості лише носія знань, відмови від використання методик, що спрощують знання та необхідності переходу до відносин партнерства зі студентами. Нова роль викладача передбачає постійне оновлення і розширення власних знань в суміжні галузі, відмову від подачі масиву «освітньої попси», що занижує і обмежує освіченість студента. Вона передбачає перехід викладача до здійснення місії організатора процесу оволодіння студентами знаннями, способами мислення та дій.

Гостро стоять проблеми адміністрування освітньої діяльності університетів. Окремі принципи та підходи до організації діяльності навчальних закладів збереглися ще з часів феодальної доби, коли виникли університети, та несуть у собі елементи тогочасних суспільних відносин. Адміністративні інновації виступають важливою складовою трансформації всієї системи освіти.

II.

Вищевикладене відображає лише частину гострих проблем, притаманних усій системі сучасної вищої освіти. Їх всебічний аналіз дозволяє визначити основні напрямки інноваційних заходів, направлених на подальший розвиток вищої школи. Стосовно вищої економічної освіти інноваційна діяльність повинна бути направлена на зміни в цілях і змісті освіти, організаційної структури системи освіти та її адмініструванні, освітніх технологіях та методиках навчання.

Цілі освітньої діяльності пов'язані з подальшим розвитком та уточненням її орієнтації на формування особистості студента, його здатностей діяти в умовах динамічних змін в економіці та суспільстві. Навчальний процес підпорядковується формуванню «людини, що здатна діяти» і не обмежується традиційною його направленістю лише на «людину, що пізнає». До цього варто додати розвиток у студентів уміння та потреби постійно поповнювати свої знання, вчитися протягом всього життя. Важливо допомогти сформувати студентам відповідні цінності та мотиви діяльності. Мова йде про підпорядкування економічної освіти здобуттю якісно нових, практично орієнтованих знань, що передбачає не лише пізнання закономірностей економічних процесів, знання наукових понять та категорій, методик тощо, а й озброєння студентів навичками і способами практичних дій.

Зазначені цілі економічної освіти можуть бути досягнуті лише за умови переходу економічної науки на засади нової системно-синергетичної парадигми дослідження економічної сфери суспільства та відмови від принципів і підходів класичної загальнонаукової парадигми Декарта-Ньютона. Саме вона є причиною глибокої кризи світової економічної науки, а її методологічні підходи не дозволяють пояснити та спрогнозувати кризові явища та тенденції розвитку сучасної глобалізованої економіки, пояснити природу економіки знань тощо.

Потребує перегляду широко розповсюджений в економічній науці та освіті підхід, згідно якого економічні процеси розглядаються відсторонено, коли роль людини зводиться до зовнішнього спостереження за ними та відображається в певних поняттях, категоріях і закономірностях поза їх власної волі та цілей. Очевидним є той факт, що людина виступає організатором і рушійною силою економічних процесів, свідомо діє заради досягнення визначених цілей. Ключова проблема сучасної науки — включення свідомої діяльності в процеси, що досліджуються, успішно роз-

в'язана на засадах системно-синергетичної парадигми квантовою фізикою, біологією, іншими природничими науками, чекає на свої розв'язання економічною наукою. Ігнорування цієї проблеми останньою, обмеження ролі людини в економічному житті лише процесом пізнання і надалі буде призводити до оперування частковими та поверхневими економічними знаннями.

Поєднання пізнавальної діяльності людей з їх свідомою участю в організації економічних процесів виводить нас на якісно інший рівень більш складних знань. Вони формуються на засадах системно-синергетичної парадигми, спираються на методологію організаційної науки та зовні виступають як система менеджменту. Система менеджменту є проявом більш складної, після класичної та неокласичної економічних теорій, системою наукових знань, що спирається на організаційну науку та пов'язується з інституціональною економічною теорією. Її особливістю є включення в аналіз економічних процесів свідомої діяльності людей і наукове відображення їх пізнавальних та практичних дій¹.

Саме з інституціональною економічною теорією та органічно пов'язаною з нею системою менеджменту пов'язується розширення кола проблем наукових досліджень за межі пізнання процесу виробництва та його результатів і включення в аналіз центральної ролі людини в ньому, цілей економічних суб'єктів та рушійних сил економічних процесів. На цій основі формуються нові та переосмислюються традиційні поняття та категорії, що здатні відобразити динамізм економічної системи.

Зазначені зміни в цілях та методологічних засадах економічної науки та освіти передбачають перегляд нині існуючого змісту підготовки економістів. Вони не повинні обмежуватись рамками вузькопрофесійної підготовки і органічно поєднувати окрім економічних, знання із сфери системного аналізу, психології, соціології, культурології та інших наук. Такі знання не завжди можуть бути представлені в окремих дисциплінах, а скоріше включаються до фундаментальних чи професійно-орієнтованих дисциплін.

¹ Ще в 1836 році Дж. Мілль у праці «Про визначення предмету політекономії», що в той час уособлювала економічну науку, застерігав від абсолютизації пізнавальної діяльності в наукових дослідженнях, яку він позначав терміном «наука» і підкреслював необхідність відображення активної участі людей, яку називав «мистецтвом». Обидві форми діяльності, на його думку, повинні увійти до предмету економічної науки. Звідси бере початок практика поділу освітніх програм західних університетів на дві групи. Перші направлені на підготовку студентів до пізнавальної (та викладацької) діяльності (бакалаври і магістри наук), а другі — на підготовку до практичної діяльності, активної участі в економічних процесах (бакалавр і магістр мистецтв).

Інновації у змісті освіти направлені на якісно нові знання, в яких не лише синтезується знання з різних сфер суспільно життя, а й органічно поєднуються теоретичні і практичні аспекти. Практично орієнтовані знання, що забезпечують формування в людини здатності успішно діяти в динамічному суспільному середовищі, набувають узагальненого визначення професійних компетенцій. Послідовна реалізація компетентнісного підходу в формуванні змісту економічної освіти стає важливою складовою інноваційної освітньої діяльності. Орієнтація економічної освіти на формування професійних та особистісних компетенцій передбачає перебудову змісту освіти на нових методологічних засадах та надання йому менеджментського спрямування.

Наступний напрямок інновацій в економічній освіті пов'язаний зі змінами в організаційній структурі системи освіти та в її адмініструванні. Вони підпорядковані досягненню нових цілей освітньої діяльності та реалізації нового змісту освіти. Серед інноваційних заходів слід відмітити завершення розбудови рівнів освіти, остаточне визнання кваліфікаційної завершеності бакалаврської та магістерської підготовки, встановлення оптимальних термінів навчання по кожному рівню. Наша країна має багаті традиції підготовки високоякісних фахівців з економіки для зайняття первинних посад, що передбачають наявність вищої освіти, за чотири роки. Вони органічно вписуються в сучасну систему підготовки бакалаврів, що здобули не лише вищу освіту, а й відповідну кваліфікацію. Глибоко суперечливими і безперспективними є намагання розглядати бакалаврську підготовку лише в якості освітнього рівня так, а перенесення набуття кваліфікації лише на магістерський рівень фактично руйнує рівневу систему освіти.

Серед структурних змін актуальним є перегляд сфер економічної освіти та інтеграція економічних спеціальностей. Зокрема викликає здивування усіх західних фахівців існування двох майже тотожних сфер підготовки фахівців — «Економіка та підприємництво» і «Менеджмент»; двох різних галузевих стандартів освіти, різних підходів у формуванні їх змісту освіти тощо. За своєю суттю всі економічні спеціальності, окрім економічної теорії та статистики, мають менеджментське спрямування і в світовій практиці відносяться до сфери менеджменту. Подолання цієї плутанини вимагає організаційних заходів по об'єднанню зазначених сфер підготовки фахівців в одну, формування єдиної науково-методичної комісії Міносвіти та науки України.

За об'єднанням зазначених напрямків підготовки фахівців слідує наступний етап структурних інновацій — інтеграція нині іс-

нуючих спеціальностей у межах цих напрямків. Основою таких змін має стати створення класифікації наук у системі менеджменту, яка будується на принципах організації системних утворень. До об'єднання нині існуючих спеціальностей у нашому університеті слід готуватися вже тепер. Адже в країнах Європи відсутній поділ підготовки фахівців за спеціальностями, а в нормативних документах Міносвіти і науки України вже тепер підготовку бакалаврів передбачається здійснювати за напрямками.

Інтереси студентів та об'єктивний розвиток освіти вимагають зблизити та інтегрувати облікову та фінансово-кредитну спеціальності, економіку підприємства, маркетинг, менеджмент організацій тощо та представити їх як сучасні напрямки підготовки фахівців. На часі запровадження нових підходів до формування навчальних планів. Вони повинні мати блочно-модульну будову коли в рамках окремих модулів об'єднуються логічно пов'язані та споріднені дисципліни, закладаються основи для вільного перетікання окремих тем і питань в інші дисципліни, формування інтегрованих комплексів дисциплін. Не випадково в практиці західних університетів розподіл навчального часу здійснюється між блоками, а не між дисциплінами. Професор який забезпечує викладання відповідного модуля, може вільно маневрувати стосовно змістом освіти, формами і методами навчання і тим самим стає ключовою фігурою освітньої діяльності.

Інноваційні зміни змісту економічної освіти вимагають перегляду не лише нині існуючого переліку, а й змісту окремих дисциплін. Принципи системного аналізу, що лежать в основі парадигми сучасної економічної теорії, передбачають розглядати в якості самостійної навчальної дисципліни лише таку сукупність наукових знань, що обмежена чіткими рамками власного наукового об'єкту. Тобто, такі знання повинні характеризуватися певною цілісністю, бути відносно відокремленими від загальної системи знань та розглядатися як одна з численних її підсистем. Не менш важливу роль в обґрунтуванні певної дисципліни відіграє визначення її наукового предмету, який покликаний відобразити ознаку, що виступає об'єднуючим моментом певної сукупності знань, які представлені в даній дисципліні. Практичним кроком тут є ретельний перегляд кафедрами та вченими радами факультетів переліку наявних дисциплін, виключення з навчального плану тих, що не мають відмінного від інших (власного) наукового об'єкту, наукового предмету, методів отримання знань та знаходження їм місця в більш широких дисциплінах.

Суттєвих змін потребують обсяги та характер знань, що викладаються в конкретних дисциплінах. Ці знання та процес їх викладання повинні бути підпорядковані виробленню студентами здатностей не лише глибоко розуміти відповідні процеси та явища, а й активно діяти, направлені на формування чітко визначених професійних чи особистих компетенцій.

До перебудови освітньої діяльності слід віднести адміністративні інновації. Варто зазначити, що системний підхід вперше відкрив шлях для уведення в науковий аналіз поняття центру, що уособлює цілісність системи, роль якого виконує адміністрація. Ми бачимо реальну значимість дієвої адміністрації, її реальний вплив на розвиток чи деградацію навчальних закладів. Ректорат та Вчена рада, що представляють адміністративний центр нашого університету, зробили важливі кроки по вдосконаленню адміністрування освітньої діяльності, її відкритості та демократичності. Однією з найбільш прогресивних змін є започаткування системи управління відносно самостійними сферами — бакалаврською, магістерською та докторською (аспірантура) освітньо-професійними програмами. Необхідно розвивати цей підхід, подолати формальне ставлення до нього на окремих факультетах, мати на увазі, що з часом саме він стане основою організаційної структури університету. Ми повинні бути готовими до поступового відмирання основного на сьогоднішній день структурного підрозділу — кафедри, яка часто корпоративні інтереси протиставляє цілям діяльності університету.

Серед адміністративних інновацій важливе місце займає підвищення ролі факультетів та їх керівників, які нещодавно набули статусу осіб, робота яких на посаді декана розглядається як основна. Факультети стають центрами розвитку відповідних спеціальностей, в їх діяльності пріоритетного значення набуває наукова та консалтингова робота, результати якої використовуються в навчальному процесі. На часі зміщення акцентів у діяльності колективів факультетів та їх керівників з моніторингу результатів навчання та адміністрування особового складу студентів, на організацію науково-дослідних робіт, пошук і впровадження нових методик навчання, видавничу діяльність тощо. Актуальним є делегування більших повноважень факультетам у розвитку змісту освіти, системи оцінювання знань, формування персоналу.

Адміністративні інновації передбачають систему дій, пов'язаних з менеджментом якості освіти в КНЕУ, обґрунтування адекватної системи показників, що відображають результати освітньої діяльності. На часі більш широке використання

принципів стратегічного управління, раціонального перерозподілу наявних ресурсів на ключових напрямках. Важливою складовою впровадження новацій є пошук форм поглиблення відкритості університету, своєчасне використання світових надбань у сфері вищої економічної освіти, організація інтенсивної взаємодії студентів, викладачів та адміністрації з відповідними партнерами у світовому освітньому просторі.

Окремої уваги потребують інновації в сфері застосування сучасних освітніх технологій, форм та методів навчання. Їх запровадження підпорядковане посиленню індивідуалізації освіти у відповідності з творчим потенціалом кожного студента та надання їм можливостей сформувати власну траєкторію освіти та її поєднання з практичною діяльністю. Виключну роль при цьому відіграють інформаційні технології, дистанційні форми навчання. Стираються грані між традиційними формами освіти — лекціями, семінарами, практичними і лабораторними роботами — і виникають нові форми, що органічно поєднують традиційні. Змінюється співвідношення між навчальним процесом і самоосвітою, між навчанням на робочому місці і в аудиторії, навчанням в університеті та навчанням протягом всього життя. Тому виникає необхідність у системі освіти органічно поєднати зазначені форми, передбачити можливості для їх комбінування студентами.

Інновації в навчальному процесі пов'язані із застосуванням сучасних методик навчання, пошуком раціонального поєднання аудиторних занять із самостійною роботою, орієнтацією навчального процесу на посилення елементів творчої роботи студентів. Особливого значення набувають різноманітні засоби практичної підготовки майбутніх фахівців, насамперед, проведення тренінгових занять, ділових ігор, виконання практичних розробок за замовленням підприємств (консультативних проектів), якісно нових підходів в організації практики тощо.

Інноваційна діяльність в економічній освіті має багато інших напрямків, може здійснюватися з різною глибиною і масштабністю, набувати різноманітних форм. Вона може стосуватися коригування чи модифікації напрацьованого кафедрами і факультетами досвіду, модифікації чи модернізації викладацької діяльності, радикальних чи навіть революційних змін у ній. Освітнянські інновації можуть набувати форми інноваційних розробок (програм дисциплін, підручників, методичних матеріалів, рекомендацій тощо) інноваційних проектів чи інноваційних освітніх програм, що об'єднують у собі всі новації. В цій справі у кожного суб'єкту освітньої діяльності є своє місце. Важливо не забувати, що голов-

ною ознакою інноваційного розвитку є практичні дії щодо впровадження новацій, що без активності кожного суб'єкта освітньої діяльності заради досягнення чітко визначеного результату, інновації не існують.

Зазначені та інші неназвані, напрямки інноваційної діяльності у вищій економічній освіті взаємопов'язані між собою, а значна їх частина може бути реалізована лише на рівні всієї системи освіти України. Разом з тим, статус національного навчального закладу, роль базового університету науково-методичної комісії Міносвіти і науки України за напрямом «Економіка і підприємництво», зосередження чисельної групи викладачів-новаторів, давні традиції КНЕУ щодо впровадження прогресивних змін в економічну освіту дають підстави для розгортання освітянських інновацій майже по всіх зазначених напрямках у всіх підрозділах університету.

Не слід забувати, що глибокі зміни, що відбулися за останні 10—15 років в економічній освіті, були ініційовані та обґрунтовані за участю колективу нашого університету. І наступні кроки по розробці та запровадженню інноваційних заходів в економічній освіті потребують активної творчої діяльності науково-педагогічного та науково-управлінського персоналу університету. Існують всі підстави сподіватись, що відповідальність перед суспільством за розвиток економічної освіти в Україні творчий потенціал та постійна пошукова діяльність кафедр і факультетів дозволяють їх колективам зайняти провідні позиції в розгортанні інноваційної освітньої діяльності.

А. М. Колот, проректор з науково-педагогічної роботи д-р екон. наук, проф.

ІННОВАЦІЙНА ПРАЦЯ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ПРОВІДНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вища освіта не лише України, а й практично всього світу нині переживає період модернізації, період гармонізації, період опанування нових форм, методів, технологій, підходів, провідною ознакою яких є інноваційність.

Терміни «інновація», «інноваційність», «інноваційний розвиток» нині є чи не найбільш уживаними в усіх сферах суспільного буття.